

Едит Петровић

Филозофски факултет, Београд

НАСЕЉАВАЊЕ ЦРНОГОРСКИХ КОЛОНИСТА У БАЧКУ

АПСТРАКТ: Црногорски колонисти плански су насељени, после другог светског рата, у једанаест бачких насеља. Том миграцијом измењена је етничка, социјална и економска основа живот у војвођанским насељима. Црногорски колонисти из сиромашних и ратом уништених крајева сменили су, у Бачкој, протерано немачко становништво. У географском смислу брдско-планински предео завичаја заменила је војвођанска равница. У привређивању, претежно екстензивно сточарство и земљорадњу заменила је развијена пољопривреда. Услед неприлагођености, јавиле су се по досељавању и инверзне миграције. Усклађивање свих контрастних елемената, током протеклих четрдесетпет година, било је мукотрпно и дуготрајно.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: црногорски колонисти, планска миграција, етничке, социјалне и економске промене, инверсне миграције, прилагођавање.

О послератној колонизацији Војводине до сада је доста писано. Радови се односе како на општије, глобалне прегледе историчара и географа тако и на оне који се баве посебним социолошким и етнолошким проблемима насталим после пресељења у нову средину (адаптација, етнички мешовити бракови, интеграција итд.).¹ У периоду од децембра 1945. до средине 1947.

¹ В. нпр.: V. Stipetić, *Agrarna reform i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, Zagreb 1954; Н. Гађешић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији*, Нови Сад 1984; В. Ђурић, *Географски распоред новоколонизованог становништва у Војводини*, Гласник Етнографског института 2-3, Београд 1953-4; М. Васић, *Најновије насељавање Црногораца по неким бачким селима*, Нови Сад 1959; В. Буков, *Утицај географске средине на новонасељено становништво у Војводини*, Етнолошки преглед 4, Београд 1962; С. Живков, *Облици адаптације и интеграције колониста у Војводини*, 36. МС за друштвене науке 52, Нови Сад 1963; Д. Јосипић, *Промена у друштвеном животу колониста у Војводини*, Институт друштвених наука, Београд 1963; Бачка Добра Паланка, прила аутора, Београд 1993.

године, црногорски колонисти су насељени у једанаест бачких насеља. Ти насељеници чине 95% укупног броја колониста из Црне Горе насељених у Војводини.² Насеља са црногорским колонистима су: Ловћенац, Фекетић, Крушчић, Савино Село, Равно Село, Змајево, Бачко Добро Поље, Сивац, Црвенка, Врбас и Кула.

Може се говорити о извесном обрасцу миграције послератних насељеника. Колонизацијом је обухваћено махом сеоско становништво из сиромашних – пасивних крајева земље, које је активно учествовало у рату и у њему имало одређене заслуге. У економском домену, пресељењем у Војводину, дотадашње претежно екстензивно сточарство и ратарство замењено је земљорадњом и сточарством развијеног типа. Пресељење у Војводину је за већину насељеника представљало прелазак из заостале у напреднију средину, из раштрканих планинских села у уређена (ушорена) војвођанска насеља. Климатски и општи еколошки услови такође су се битно разликовали. Најзад, пресељењем у Војводину, црногорски колонисти су сменили немачко становништво које је после рата протерано из Југославије. Такав модел миграције сучељава неколико контрастних елемената: заостала сеоска средина замењена је напреднијом средином, екстензивно привређивање развијеним, брдско–планински предео заменила је равница, а у социјалном и етничком смислу активни учесници у народно-ослободилачкој борби, чланови њихових породица и жртве фашистичког терора заменили су немачку популацију бачких села.

Закон о аграрној реформи и колонизацији донесен је 23. августа 1945. године, посел чега су започеле убрзане припреме за насељавање. На основу чл. 16. Закона, првенство у додељивању земље имали су земљорадници без земље или са недовољно земље, а који су били борци партизанских одреда, затим инвалиди из прошлох ратова, породице и сирочад изгинулих бораца, као и жртве фашистичких терора.³

Уредбом о спровођењу насељавања бораца од 8. септембра 1945. регулисана је и величина поседа. Тако се свакој породици додељује 8 кј обрадиве земље, са зградом за становање и помоћним пољопривредним зградама. Ако су породице биле бројније, почевши од петог члана надаље, додељивало се додатних 1/2 кј, али укупна површина није смела да износи више од 12 кј.⁴ Једним чланом Уредбе о насељавању предвиђано је да од дана укњижбе права на својину, па за следећих 20 година, насељеник не може ту земљу разделити, продати у закуп, заложити или даровати.⁵ Такође, у периоду од 20 година, насељеник се није смео са земље одселити, али се од тог члана Уредбе прилично одступало, јер су колонисти чак и по неколико пута напуштали добијена имања у Бачкој па се опет на њих враћали.

² Н. Гаћеша, *op. cit.*, 1984, 321.

³ *Ibid.* 113.

⁴ *Ibid.* 114.

⁵ *Ibid.* 115.

Црногорски колонисти су насељени у централним деловима Бачке, и то у некадашњим срезovima: новосадском, бачкотополском, кулском и сомборском. Беле су одређене насељеничке квоте за сваки црногорски срез, али су се оне мењале током насељавања.

Да би се добило одобрење за насељавање у Војводини, свако је морао да напише молбу, наведе заслуге из рата и број чланова породице. Колонизација је добијана на једног члана породице, али ако је заједно живело неколико сродничких породица (кућне задруге), право да се колонизује са породицом добијао је старешина сваке. Да би се избегле накнадне малверзације, свако је у молби морао да наведе колико чланова породице ће се преселити, а колико остати у завичају. Број приспелих молби показао је велику заинтересованост људи да се селе. Колонизација је била добровољна, али је постојала и агитација како би се људи упознали са приликама које их очекују. Они су имали неке представе о крају у који иду, али је то било магловито, нека далека туђина. Разлози да се ипак отисну са своје земље могу се свести на два основна: глад и немаштину. Области из којих су црногорски колонисти насељавани претрпеле су велике материјалне штете и људске губитке током рата.⁶

Пошто су током октобра 1945. донесена решења о колонизацији, приступило се организацији пресељења. Са транспортовањем људи се журило и због наступајуће зиме. Упоредо са организовањем транспорта људи из Црне Горе, специјалне комисије су биле послате у будућа насељеничка места у Бачкој (joш током септембра 1945) како би припремили терен за долазак колониста. У тим насељима је било око 10.000 напуштених немачких кућа.⁷ Услови за рад комисија били су неповољни. Било је и доста притужби на рад тих комисија које су додељивале куће. Било је примера злоупотребе положаја чланова комисије, који су се слободом у раду користили ради личних интереса и користи.

Министар за колонизацију Сретен Вукосављевић упутио је телеграм предсенику федералне Црне Горе 29. августа 1945. године, у коме, поред осталог, наглашава да се води рачуна о томе да породице из истог рејона у Црној Гори буду насељене у истом месту у Војводини: „...колонисти, дакле, треба да буду из истог краја, из једног или више сродних или блиских племена”.⁸ Таквим поступком требало је олакшати сналажење и адаптацију новим условима, као и очувати наслеђену племенску повезаност и омогућити племенску помоћ и солидарност.

Пресељење првих група колониста било је дуго и мукотрпно: временске прилике су биле лоше, пруге неоспособљене, па су се дуго задржавали на прихватним станицама. Путовало се и по седамнаест дана.

⁶ О материјалним губицима у старом завичају в.: Р. Г у б е р и н и ћ, *Сеобе са Горњег Лима, Ибра и Таре*, Иванград 1976, 73

⁷ Н. Г а ћ е ш а, *op. cit.* 1984, 318

⁸ Н. Г а ћ е ш а, *Улога С. Вукосављевића у провођењу колонизације Војводине после II светског рата*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића III, Пријепоље 1976, 38–39.

Према једном прегледу пресељених црногорских колониста за период од 1945. до 1947, а који је потписао Душан Бећировић, у том раздобљу је пресељено из Црне Горе у Војводину 5.326 породица са 25.738 чланова, а појединачно, тј. неорганизовано, још 64 породице са 256 лица.⁹ Подаци о укупно пресељеним црногорским породицама доста су противречни, али се као вероватан може узети податак о приближно 6.000 породица са око 30.000 чланова, које су досељене из Црне Горе у Војводину. До размимовлажења у подацима о броју пресељених породица вероватно долази услед непотпуних евиденцијских листи, нарочито о повратницима, јер је враћање у завичај отпочело одмах по досељавању. У неким местима оно је чак било масовно (нпр. у Секићу, будућем Ловћенцу), а у другима је било мањег обима.

Осим насеља из Црне Горе, у Бачку се доселио и један број Црногораца са Косова и Метохије, међуратних колониста којима је после рата посебним законом било онемогућено да се врате на своја имања, па су се, појединачно или у групама, насељавали и у бачким опустелим насељима.¹⁰

Прихватање првих транспорта колониста из Црне Горе већ су претходно организовали чланови комисија по местима. С обзиром на то да су прве групе колониста почеле да пристижу у Бачку у позну јесен и зиму 1945/46, било је важно брзо и ефикасно обезбедити смештај и исхрану колониста.

Било је доста притужби на рад комисија које су додељивале куће. Изгледа да је највећи сукоб избио у Пашићеву (касније Змајеву). Колонисти овог места су упутили свој допис Министарству колонизације, у коме се жале на рад комисије, чији су се чланови приликом додељивања кућа руководили личним интересима – за себе узимали најбоље куће, а другима додељивали по сродству и познанству. Пожалили су се и на веома слабу исхрану, а такође и на однос мештана према колонистима. Сукоб је настао услед тога што су се неки мештани овог села, после одласка Немаца, уселили у празне куће и одбили да се иселе кад су колонисти, са решењима на те куће, пристигли у насеље.¹¹

Један од првих званичних извештаја о стању на терену – у селима са црногорским колонистима, датира од 29. децембра 1945. Чланови комисије су шест дана обилазили колонистичка села. У извештају су истакли неопходност решавања проблема исхране, јер прописане количине намирница нису обезбеђиване. Дотакли су и питање школовања: сматрали су да је погрешно схватање да ће прекомерно школовање одвојити Црногорце од земље и створити од њих интелектуални пролетаријат, који се неће посветити пољопривреди. Истакли су и лош рад здравствених служби. Како

⁹ Извор: Архив Југославије фонд 97/13/84.

¹⁰ Ови насељеници су долазили стихијски или су, као и сви остали колонисти писали молбе Министарству колонизације. Сабирно место за црногорске међуратне колонисте са Косова био је Сивац. Одатле су распоређивани по насељима тако што се водило рачуна из ког матичног црногорског среза потичу. У новије време покренута је иницијатива да се укине посебан закон којим је овим људима забрањен повратак на Косово.

¹¹ Извор: Архив Југославије, фонд 97/11/71

наводе, органи здравства још увек свој рад посматрају кроз могућност личног материјалног богаћења. Уочили су да се нередовно или никако не одржавају предвиђени курсеви из хигијене, описмењавања итд. Комисија је такође утврдила да колонисти немају хране и огрева, да су изложени црној берзи и непријатељској пропаганди. У време обиласка терена установили су изразити јаз између мештана и досељеника. Како су у извештају навели, мештани према досељеницима показују реакционарни однос, па се стога препоручује интензиван рад са омладином и женама.¹²

Утисци казивача, забележени на терену у току спровођења истраживања (1987–1989), сведоче о мукотрпном путу који су колонисти морали да прођу да би се уклопили у нове услове живота: „Добити колонизацију није била никаква награда. Ишло се на то да ће борачке породице одржати заједницу и социјализам. Друштво је веровало у нас. Добили смо најминималније да можемо да стварамо живот.”¹³

Проблеми са којима су се колонисти суочавали били су велики. Неки од њих би дошли у Бачку, видели кућу и имање које им је додељено, па би се одмах, незадовољни, враћали у завичај. Други су, иако је било одређено да се населе организовано, остајали на својој земљи и нису ни кретали у сеобу, а трећи су се делили: неколико чланова породице би кретало у Војводину, да виде кућу и имање и организују живот, а да тек потом пребаце и преостале чланове породице. Услед тога су се јавиле и многе малверзације са подвајањем породица, одуговлачило се са пресељењем у намери да се задрже и имања у завичају и она у Војводини.

Колонизација је сматрана врстом награде и обавезом испуњења задатка које је друштво (тј. нова власт) поставило. Стога се на оне који су одустајали од колонизације није благонаклоно гледало. Повратници су морали да дају изјаве о томе зашто се враћају, а такође да изјаве да се одричу имања. Као главни узрок одустајања од насељавања, многи су наводили здравствене сметње и немогућност прилагођавања клими.¹⁴ Према Гаћеши, током 1946. године, вратило се 538 црногорских породица из Бачке у стари завичај.¹⁵

Колонизација се одвијала непосредно по завршетку рата, и она се није могла одлагати. Припреме су вршене убрзано, па често организацијски послови разних комисија по насељима нису били привредени крају. Требало је тако рећи одједном извршити смену великог броја људи у Војводини. У време кад су колонисти стигли у своја бачка насеља, немачко становништво се још увек налазило у логорима у самим насељима. Требало је организовати функционисање логора, обезбедити придошле колонисте кућама, покућством и успоставити међусобне односе између мештана и досељеника. Присуство немачког живља је вероватно узнемирујуће деловало на људе који су тек изашли из рата са великим личним губицима. Да

¹² Исти извор: 97/5/43

¹³ Став колонисткиње Милуше Ђукановић, Лосхемел

¹⁴ Извор: Архив Југославије фонд 97/5/26.

¹⁵ Њ. Гаћеша, *оп. cit.* 1984, 342, 343

би се све то ускладило, било је потребно да протекне извесно време. У првим годинама супротности су јаче долазиле до изражаја.

Колонизација је имала свој социјални смисао јер је њом обезбеђен опстанак људи из сиромашних крајева земље. Она је такође имала и шири друштвени значај: довођење заслужних бораца, као носилаца нових друштвених идеја, требало је да успостави и одржи функционисање живота у Војводини, области са поремећеним социјалним и међуетничким односима.

Edit Petrović

SETTLING OF MONTENEGRO COLONISTS IN BAČKA

After the World War II Montenegro colonists were by plan settled in 11 places in Bačka. This migration has considerably affected the ethnic, social and economic basis of life in Vojvodina settlements. Montenegro colonists from poor areas, destroyed by the war, came to Bačka to replace the expelled German population. In geographical perspective, mountainous areas of the colonists' homeland was replaced by the Vojvodina plain. In economic perspective, by and large extensive cattle raising and farming were replaced by developed agriculture. Due to illadaptation there were cases of inverse migrations. Reconciliation of all the contrasting elements during the last 45 years has been long and painstaking.
